

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research

Cilt: 14 Sayı: 79 Ağustos 2021 & Volume: 14 Issue: 79 August 2021

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YENİDEN İŞLEVLENDİRME ÇALIŞMALARINDA ÇAĞDAŞ YAKLAŞIMLAR; DİYARBAKIR KENT MÜZESİ (CEMİL PAŞA KONAĞI) ÖRNEĞİ

CONTEMPORARY APPROACHES IN REFUNCTIONAL WORKS; THE CASE OF DIYARBAKIR CITY MUSEUM (CEMIL PASHA MANSION)

F. Meral HALİFEOĞLU*
Nursen İŞİK**

ÖZET

Tarihi çevreler; içindeki geleneksel, anıtsal ve tarihi yapılarla bir bütünlük oluşturan alanlardır. Geçmişten günümüze ulaşan tarihi çevre ve yapılar, zaman içerisinde birçok kullanıcıya ve topluluğa ev sahipliği yapmış kültürel miraslardır. Kültürel mirasın korunması yaşatılması, geleceğe aktarılması ve sürdürülebilir olması bu yapıların korunması ile sağlanabilmektedir. Diyarbakır Cemil Paşa Konağı, kentin önemli ve büyük evlerinden biridir. Haremlik ve selamlık olarak iki ayrı bölüm olarak inşa edilmiştir. Yapının haremlik ve selamlık bölümleri iki katlı olup, toplam 42 odalıdır. Yapı 2010-2014 tarihinde restorasyonu yaptırılmış ve kent müzesine dönüştürülmüştür. Kent müzesi işlevi verilen yapıda öncelikle yapının röleve, restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlanmıştır. Hazırlanan projeler doğrultusunda yapıda kısmi müdahaleler yapılarak, kent müzesinin kullanımına uygun teknolojik çözümler üretilmiştir.

Cemil Paşa Konağının kent müzesine dönüştürülmesi için yapılan projelendirilmelerde, ziyaretçilerin kullanımını kolaylaştıran çağdaş uygulamalar yapılmıştır. Engelli ve yaşlı ziyaretçilerin üst katlara ulaşımı sağlayan asansör eklenmiştir. Yıkılan merdivenler yenilenmiş, tüm tesisatlar yapı özgünlüğünü bozmayacak şekilde düzenlenmiştir. Yapının haremlik bölümünün güneydoğusunda, avlu cephesinin cam malzeme ile yapıldığı mekan kafeye dönüştürülmüştür.

Bu çalışmada, Kent müzesine dönüştürülen, Cemil Paşa konağında yapılan çağdaş ek ve uygulamalar, yapılan alan çalışmasıyla irdelenerek, yapının mevcut durumu değerlendirilmiştir. Yapılan uygulamaların benzer yapılardaki restorasyon çalışmalarında uygulanabilir bir örnek olması, bu çalışmanın amaçlarından biri olmuştur

Anahtar Kelimeler: Diyarbakır, Cemil Paşa Konağı, Kent Müzesi, yeni işlev, Çağdaş Uygulama ve Ek

Abstract

Historical environment; They are areas that form a unity with the traditional, monumental and historical buildings in it. Historical environments and structures that have survived from the past to the present are cultural heritages that have hosted many users and communities over time. The preservation of cultural heritage, its transfer to the future and its sustainability can be ensured by the protection of these structures.

Diyarbakır Cemil Pasha Mansion is one of the important and big houses of the city. It was built as two separate sections as a haremlik and a selamlık. The harem and selamlık sections of the building have two floors and a total of 42 rooms. The building was restored in 2010-2014 and turned into a city museum. In the building, which was given the function of the city museum, first of all, the survey, restoration and restitution projects of the building were prepared. In line with the prepared projects, partial interventions were made in the building and technological solutions suitable for the use of the city museum were produced.

Contemporary practices that facilitate the use of visitors were made in the projects for the conversion of Cemil Pasha Mansion into a city museum. An elevator has been added to enable disabled and elderly visitors to reach the upper floors. The collapsed stairs were renewed, and all the installations were arranged in a way that would not impair the originality of the building. To the southeast of the harem section of the building, the place where the courtyard facade was made of glass material was converted into a cafe.

In this study, the current situation of the building was evaluated by examining the contemporary additions and applications made in the Cemil Pasha mansion, which was converted into a city museum. It has been one of the aims of this study to be a viable example in the restoration works of similar structures.

Keywords: Diyarbakır, Cemil Paşa Mansion, City Museum, new function, Contemporary Practice and Annex.

*Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Restorasyon ABD, mfhalf@icmail.com, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0003-2032-3774>

**Dicle Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Yapı Bilgisi ABD, isickn@icmail.com, ORCID No: <https://orcid.org/0000-0002-6125-1896>. *Sorumlu Yazar: isickn@icmail.com

1. INTRODUCTION

Tarihi çevreler; içindeki geleneksel evler ve anıtsal yapılarla bir bütünlük oluşturan alanlardır. Geçmişten günümüze ulaşan tarihi çevre ve yapılar, zaman içerisinde birçok kullanıcıya ve topluluğa ev sahipliği yapmış çok katmanlı değerlerdir. Kültürel mirasın yaşatılması, geleceğe aktarılması ve sürdürülebilir olması bu yapıların korunması ile sağlanabilmektedir.

Tarihi çevrede yer alan geleneksel yapılar günümüze ulaşana kadar birçok kez el değiştirdiğinden, kullanıma bağlı kısmi değişimlere maruz kalmaktadır. Yapıldıkları dönemden sonra günümüz ihtiyaçlarına cevap verememe veya yetersiz kalmaları nedeniyle, kullanıcılar tarafından kısmi ya da büyük müdahalelerle değişime uğramaktadırlar. Çoğunlukla da yapılan niteliksiz onarım ve geçici çözümlerle yapı kullanımına devam edildiğinden, özgün biçim ve detayların kaybı hızlanmaktadır.

Son yıllarda geleneksel yapılara olan duyarlılık ve koruma kavramının ön planda tutulması, bu yapılardaki onarım ve müdahalelerin özgün dokuya zarar vermeyecek şekilde daha bilinçli ve araştırmalara dayalı yapılmasını sağlamıştır. Alanında uzmanlarla yapılan çalışmalar artarak ilgili tüzük ve yasaların izin verdiği ölçüde teknoloji ve modern yaklaşımlardan yararlanılmaya çalışılmaktadır. Böylece koruma çabası, bilinçli bir müdahale ve uzman denetimiyle sürdürülebilir özellik kazanmaya başlamıştır. Ancak ne yazık ki, yapılan birçok hatalı uygulama ile de çok sayıda kültür varlığında geriye dönüşü imkansız sonuçlar meydana gelmektedir.

Hızlı kentleşme, gelişen ve değişen ihtiyaçlar ile daha fazla konfor beklentisi, toplumu bağlı olduğu yaşam kültüründen uzaklaştırmaktadır. Modern kent ve yaşam içinde farklı bir mücadele vermeye çabalayan insan, varlığı gittikçe azalan geçmiş değerlerine daha fazla sarılmaktadır. Tarihi yapılar bu değerlerin en önemlilerinden biridir. Çoğu zamanla sosyal yönünü ve fonksiyonel kimliğini kısmen ya da tamamen kaybederek modern yapılarla birlikte kentsel alanda yer almaya çalışmaktadır. Koruma bilinci ve bu yapıların önemi anlaşıldıkça sorumlu belediye ve diğer kurumlar restorasyon ve yeniden işlevlendirme çalışmalarına ağırlık vermektedir. Yapının özgünlüğünün korunduğu restorasyon çalışması ve kimlik değerine saygılı bir yaklaşım içindeki yeni fonksiyonla kültürel süreklilik de mümkün olabilmektedir.

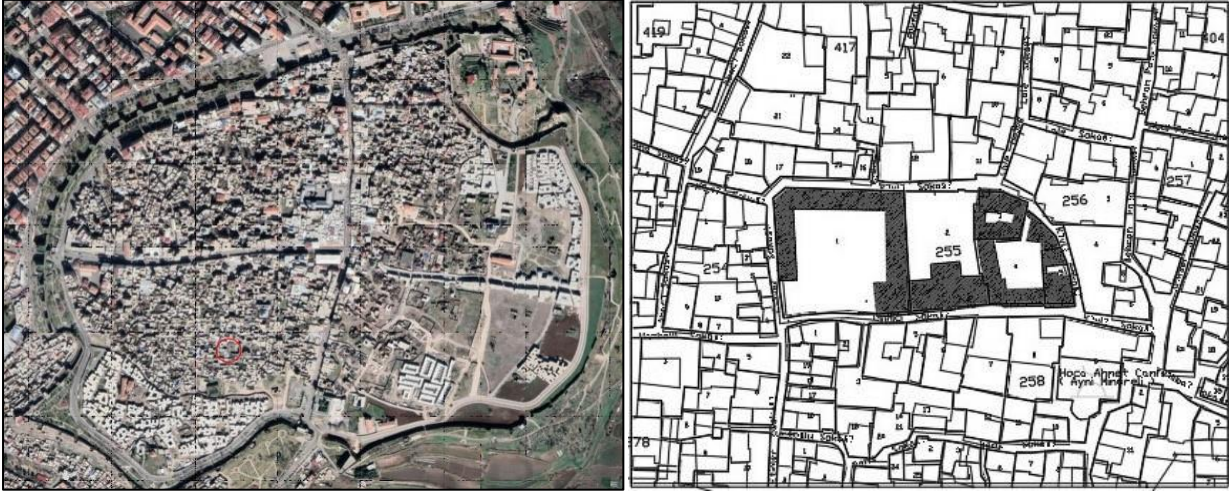
2010-2014 yılları arasında restore edilerek, Kent Müzesi olarak yeniden işlevlendirilen Diyarbakır Cemil Paşa Konağı'nda fonksiyonel ihtiyaç ve gereksinimden kaynaklı bazı çözümler yer almaktadır. Ataerkil ve nüfuzlu bir aileyi barındırmaya yönelik inşa edilen konağın, kent kültürünü tanıtan ve anlatan müze fonksiyonuyla geniş ve değişken bir kullanıcıya hizmet vermesi bazı düzenlemeler ile birlikte yapılmıştır. Kısmi ve yapı özeline yayılmayan bu uygulamalar ile kullanım kolaylaşırken, bir kültür mirası olan konağın sürdürülebilirliği de mümkün olabilmektedir.

2.CEMİL PAŞA KONAĞI VE GELENEKSEL DİYARBAKIR MİMARİSİNDEKİ YERİ

Cemil Paşa Konağı'nın Konumu ve Tarihi

Suriçi'nin güneybatı diliminde, Ali Paşa Mahallesi'nde yer alan Cemil Paşa Konağı, dört yanı sokakla çevrili, ada biçimindeki ender yapıdandır. Kuzeybatısında Hoca Ahmet (Ayn Minare) Cami'nin bulunduğu konağın kuzey ve doğu yönlerini Köylü Sokak, güneyini Binici Sokak, batısını ise Ekinler Sokak sınırlamaktadır (Şekil 1).Yaklaşık dört dönümlük bir alanı kaplayan Cemil Paşa Konağı, harem, selamlık ve servis bölümlerinden oluşmaktadır (Şekil 2).

Yapının selamlık bölümü giriş kapısı üzerindeki konsol koçbaşı taşları üzerinde yazılı bilgilere göre, konağın inşasına H.1305 / M.1887- 1888 tarihinde başlandığı, H.1306 / M.1888-1889 tarihinde inşasının tamamlandığı anlaşılmaktadır. Kuzey yönündeki Köylü Sokak'ta yer alan, selamlık bölümüne ait iki kanatlı ahşap kapı üzerinde bulunan ve Cemil Paşa'nın ölümünden sonraki dönemde eklendiği düşünülen yazıdan, Cemil Paşa'nın H.1320 (M.1902) yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır (DKTVKK arşivi, 2016).

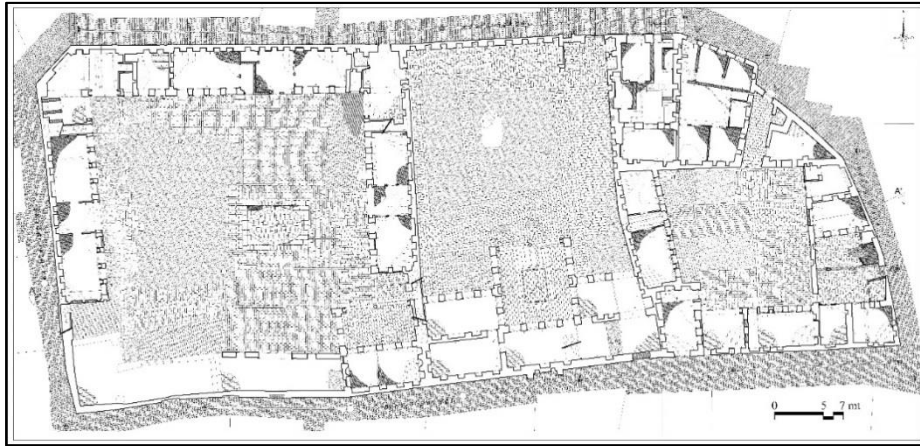
Şekil 1. Sur içinde Cemil Paşa Konağının yeri

(www. Google earth.com2021, (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Cemil Paşa Konağı'nın Mimari ve Yapım Özellikleri

Cemil Paşa Konağı, geleneksel Diyarbakır evleri içinde önemli bir yere sahip, kentin özellikli kültür miraslarından biridir. Haremlik, selamlık ve çalışanların konutu olarak üç bölümde inşa edilmiştir. Yapının dört kanatlı harem bölümü bodrum, zemin ve üst kattan oluşmakta olup, selamlık ile birlikte 42 odalıdır.

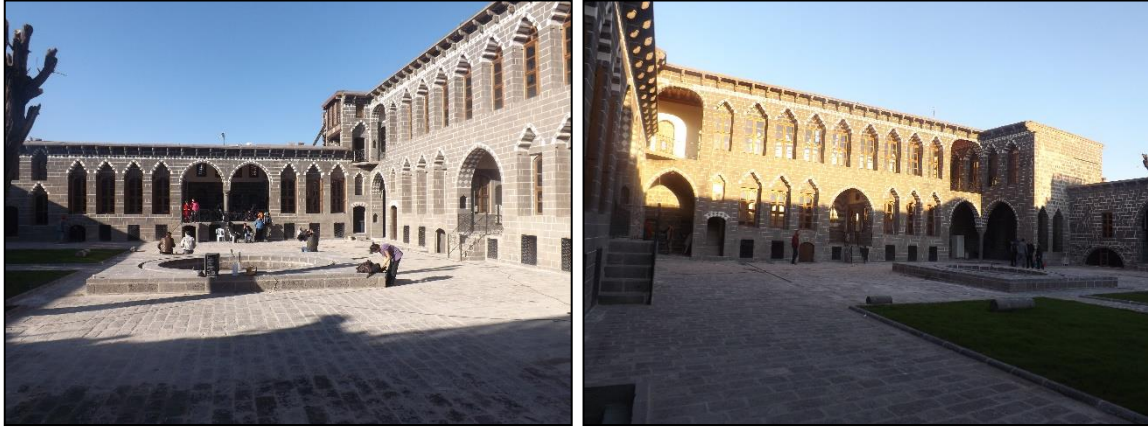
Harem bölümü, ortada bahçesi ve eliptik havuzu olan dörtgen büyük bir avlu ve onu dört yönden saran kanatlardan oluşmaktadır. Güney kanat kısmen yıkılmıştır; batı ve kuzey kanat bodrum + zemin kat; doğu kanat ise bodrum +zemin + birinci kattan oluşmaktadır. Kuzeydoğudaki aralığın doğusundaki bir kapı ile selamlık avlusuna geçilmekte, kapının yanındaki döner dolapla da haremden gelen yemek, selamlığa ulaştırılmaktadır. Aynı aralığın batısından harem avlusuna geçilmektedir. Üç büyük ocağın yer aldığı çift kemerli mutfak, haremın kuzey batısında yer almakta; bir taraftan hela ve hamam, diğer taraftan kilerle sınırlanmaktadır (Şekil 2).

Şekil 2. Cemil Paşa Konağı röleve planı (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Arşivi)

Selamlık bölümü, harem ve servis bölümünün ortasında, güneydeki tek kanattan oluşmaktadır. Doğudaki servis bölümünde geçiş alanı ve helalar bulunmaktadır. Avlusu 500 m²'den büyük olan bu bölümün, kuzey ve güney yönlerinde iki sokak girişi bulunmakta, batıda ise harem bölümüne geçilmektedir. Avlunun kuzey ve batı avlu duvarlarında evin sakinleri ve gelen misafirlerin atları için yemlikler bulunmaktadır. Girişin hemen yanındaki doğu duvarı üzerinde, iki tuvalet ile beş yemlik yer almaktadır. Bodrum katı bulunmayan yapının zemin katında, havuzlu ve avluya üç yönden çıkıntı yapan büyük bir eyvan ile buradan geçilen kahve ocağı ve odalar yer almaktadır. Üst katta misafirlerin kabul edildiği başoda ile diğer mekânlar bulunmakta, harem ile bağlantı sağlanmaktadır. Konağın doğu kısmını, günümüzde dört ayrı konut birimi şeklinde bölünen servis kısmı oluşturmaktadır (Şekil 3).

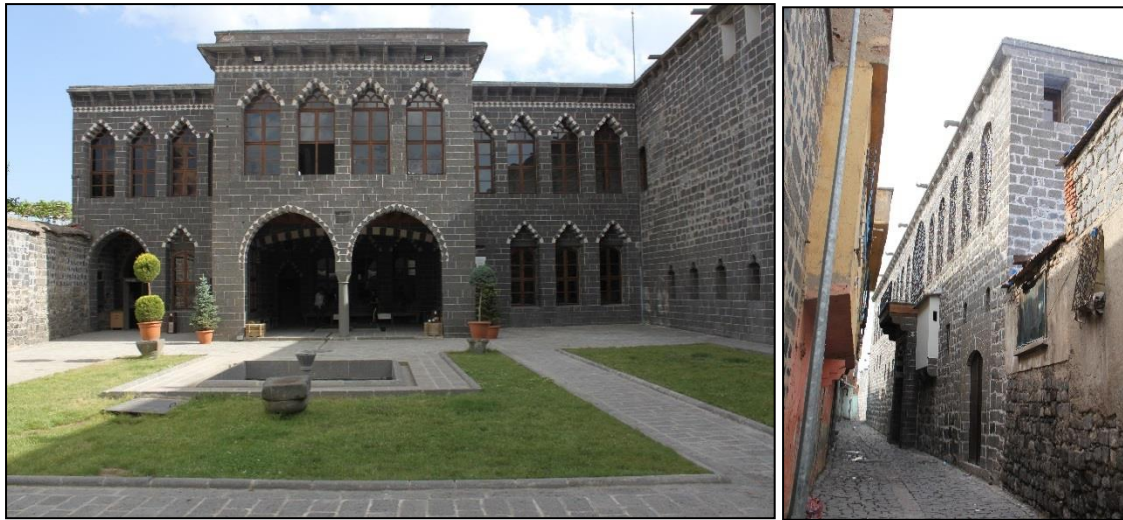

Şekil 3.Restorasyon sonrası Cemil Paşa Konağı avlu cepheleri (2021)

Yapım tekniği ve malzeme

Cemil Paşa Konağı, kentin geleneksel yığma yapım tekniği ile inşa edilmiş olup, ana yapım malzemesi bazalt taşıdır. Taşıyıcı duvarlarda, temelde, kemer, sütun, lento gibi taşıyıcı yapı elemanları ile zemin kat, kısmen bodrum ve avlu döşemesi ile havuz, kuyu, ocak gibi daha dekoratif birimler bazalt ile yapılmıştır. Eyvandan geçilen odaların bazalt sonrası üst bölümü kerpiç ile tamamlanıp, kireç ile sıvanarak boyanmıştır.

Yapının tüm mekanlarında üst örtü, çoğu bezemeli ahşap kirişleme üzeri ahşap kaplama ile geçilmiştir. Pencere, kapı kanatları, döner dolap, kepenkler de ahşap olan diğer yapı elemanlarıdır. Alçı, yarım daire kesitli ve varaklı nişler ile dörtgen nişlerin çevresinde, yer yer duvarlarda raf biçiminde kullanılmıştır. Metal ilse tüm pencere ve merdiven korkuluklarında, bodrum kat pencerelerinde ve küçük yapı detaylarında yer alan bir malzemedir (Şekil 4).

Şekil 4.Selamlık avlu cephesi ile güney sokak cephesi (2021)

Kent Müzesi Olarak Yeniden İşlevlendirilmesi

Cemil Paşa ailesinden son kuşağın konağı 1980'li yıllarda terk etmesiyle, yapı kendi haline bırakılarak doğa koşullarının zarar verici etkilerine maruz kalmıştır. Sosyal sürekliliğin bitişi; konağı da içinde yaşanmayan, dolayısıyla kullanılmayan ve işlevini sürdürüremeyen, toplumsal ve kentsel yaşamdan koparılmış, her geçen gün hızla yıpranan ve giderek yok olan bir yapı kütleli haline getirmiştir. Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ile Diyarbakır Valiliğinin çabaları, ÇEKÜL'ün de desteğiyle, 2000 yılında konağın korunması ve kent müzesi olarak kullanılması için çalışmalara başlanmıştır. Uzun süren mülkiyet sorunlarından sonra 2010 yılında başlayan restorasyon çalışması, 2014 yılında tamamlanmış, yapı kent müzesi olarak işlevlendirilmiştir.

Konağın uzun süre kullanılmamış olması, zaman ve dış müdahalelere karşı savunmasız bırakmış olsa da bütünsel olarak korunmuş durumdaydı. Restorasyon çalışmalarında temizlik, söküm çalışmaları yapı genelinde yapılmış olup, hafriyat ve dolgular, toprak dam, odunsu bitki ve otlar, sıva, çürüyen ahşap kirişleme ve kaplamalar yapıdan uzaklaştırılmıştır.

Zamanla ayrışan duvar üst sıraları ile taşıyıcı tüm duvarlarda güçlendirme çalışması yapıldı. Bir kısmı yok olan taş döşeme alanı, çörten, basamak ve bingi taşı, derz ile bezemelerde tamamlama, ahşap yükülük ve doğrama gibi yapı elemanlarında yenilenmiştir. Ancak günümüze ulaşmayan ahşap pencere ve kapı kasası ile taşıyıcılığını kaybetmiş yapı elemanları ile işlevlendirme gereği oluşan gereksinimler yeniden yapılmıştır (Şekil 5).

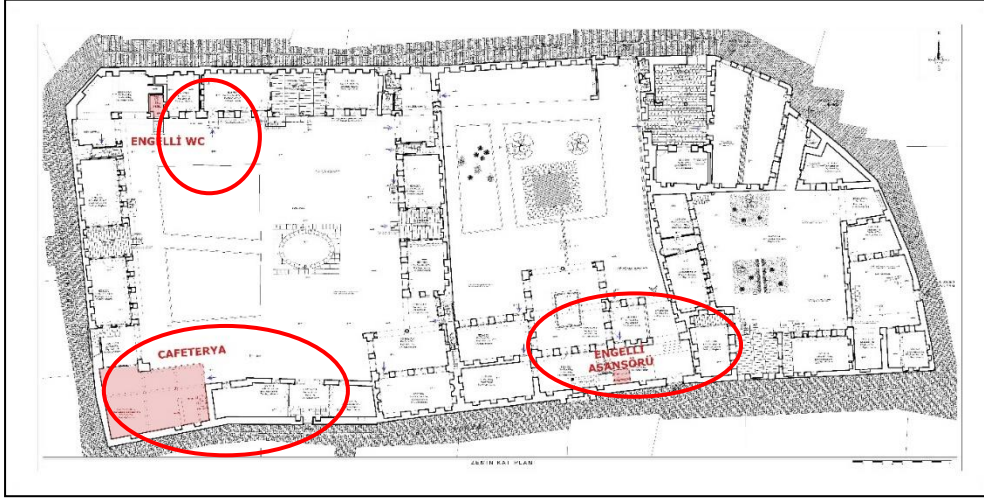

Şekil 5. Kent Müzesi olarak işlevlendirilen yapılarda iç mekan sergisi (2021)

Yeniden İşlevlendirmede Çağdaş Yaklaşımlar

Tarihi çevrede bulunan geleneksel yapıların korunması, yaşatılması ve geleceğe aktarılması amacıyla yapılan restorasyon çalışması sonrası, kent müzesi olarak işlevlendirilmesinde bazı çağdaş yaklaşım uygulamalarına gereksinim duyulmuştur.

Yapının kent yaşam kültürünün sergileneceği bir kent müzesi olarak kullanımı, bir ataerkil ailenin yaşam düzeninin dışında toplumsal gereksinimlerin de dahil olmasını gerektirmiştir. Bu durum teknolojinin tanıdığı kolaylık ile modern malzemenin farklılığı ve tamamlayıcılığı ile biçimsel çözümlere dönüşmüştür. Bu müdahale içinde en önemli ve zorunluluğu asansör ile engelli tuvaleti oluşturmuştur. Geleneksel yaşam düzenine göre biçimlenen konağın engelli ziyaretçi açısından da kesintiye uğramadan gezilebilmesi, tuvalet kullanımının sağlanması bütünsel izlenim koşulunu herkes için yerine getirebilmesini sağlamıştır. Bunun yanında güney kanatta yapılan araştırma kazısı sonrası elde edilen bulgularla birlikte bu bölümün korunması ve yapıya dahil edilerek kullanımı cam bir yüzeyle sağlanmıştır. Eksik bilgi ve izlerden dolayı tamamlama yapılmayıp, bu koruma yöntemi ile yapı özgünlüğü bozulmamıştır. Ziyaretçilerin soluklanması ve geleneksel bir konakta dinlenebilecekleri bir kafeterya olarak işlevlendirilmesi, müze için de bir cazibe alanı oluşturmuştur (Şekil 6).

Şekil 6.Yapı alanında asansör, engelli WC ve kafeterya alanı

1. Asansör; Özellikle engelli ziyaretçiler için zorunlu bir gereksinim olarak değerlendirilmiş, müzenin tamamlayıcı düşey sirkülasyon elemanı olarak yapılmıştır. Selamlık bölümünün güney yöndeki sokağa açılan kapısından giren engelli ziyaretçi harem bölümü zenin katını gezdikten sonra, bu asansörle selamlık ve harem üst kat tüm sergi alanlarını gezebilecektir. 190x163 cm iç alan boyutlarındaki asansörün alt katta yüksekliği 410 cm, üst katta 300 cm dir. Çelik konstrüksiyon içine yerleştirilmiş asansör temperli cam ile kaplı olup, mekanizması 40 cm. kadar zemin seviyesi altındadır (Şekil 7).

Şekil 7. Engelli ziyaretçiler için selamlık bölümüne yapılan asansör

2. Engelli WC; Harem bölümü zemin katında yer alan iki özgün heladan biri olarak, mutfağın doğusundaki engelli WC olarak yeniden düzenlenmiştir. Engelli ziyaretçilerin tuvalet ihtiyaçları için müzeyi terk etmek zorunda kalmamaları için, 138 cm x 159 cm iç alan ebatlarındaki hela (WC) düzenlenmiştir. Avlu kotundan 21 cm yükseklikte olduğu için, kapı girişine %7 eğimle bazalt bir rampa yapılmıştır (Şekil 8).

Şekil 8.Engelli ziyaretçiler için harem bölümüne yapılan WC

3. Kafeterya; Müzeler, tarihi ve kültürler objelerin sergilendiği alanlar olmakla beraber kültür, sanat, eğitim çalışmaları ile sosyal ve paylaşım alanlarıdır. Cemil Paşa Konağı harem bölümü güney kanadında araştırma kazısı bulguları korunarak, cephe yüzeyi veri eksikliğinden taş duvar, kemer ve benzeri elemanla tamamlanmamıştır. Sınırlandırmaya, avludan ayırmaya yönelik kapatma çağdaş cam malzemeyle tasarlanmıştır. Oluşturulan kapalı alan kafeterya olarak düzenlenerek, ziyaretçilerin gezi sonrası dinlenebildikleri, bilgi paylaşımında buldukları bir mekan olarak düzenlenmiştir (Şekil 9).

Şekil 9. Bilgi eksikliği nedeniyle tamamlanmayıp, çağdaş malzemeyle dış yüzü sınırlandırılan alan

SONUÇ OLARAK

Bir kentin kültür ve sanat değerini taşıyan anıtsal yapılar ve geleneksel konutlar geçmişin en değerli somut varlıklarıdır. Ancak küreselleşme ve hızlı kentleşme bu yapıların korunması ve yaşatılması için aşılması gereken önemli büyük sorun olarak yerini almaktadır.

Geleneksel konutlarda çoğunlukla koruma ve konutla birlikte sosyal yaşam uzun sürmemektedir. Genellikle yapının ilk sahipleri ve sonraki bir ya da iki kuşak konutu kullansa da, daha sonra birçok nedenle konut ve insan arasındaki bağ zayıflamaktadır. Miras paylaşımı, başka kentlere göç, günümüz konfor koşullarına sahip yeni ve modern konutlarda yaşama isteği, yıpranma ve ihtiyaçlara yeterince cevap verememe gibi nedenlerle yapı terk edilmekte, ya da düşük gelirli ve konutla bağı olmayan insanlar tarafından bazı müdahalelerle kullanımına devam etmektedir.

Yapımı 19.yüzyıla tanımlanan ve Diyarbakır'ın geleneksel yapım tekniği ve yaşam kültürünü en ince ayrıntılarına kadar sergileyen Cemil Paşa Konağı da 1980'li yıllarda aile üyeleri tarafından tümüyle terk edilmiştir. Uzun süren bu süreç, yapıda farklı sorun ve hasarlara neden olsa da yapı bütünselliğini korumayı başarmıştır.

Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ile Diyarbakır Valiliğinin çabaları, ÇEKÜL'ün de desteğiyle, 2000 yılında konağın korunması ve kent müzesi olarak kullanılması için, çalışmalara başlanılmıştır. Uzun süren mülkiyet sorunlarından sonra 2010 yılında başlayan restorasyon çalışması, 2014 yılında tamamlanmıştır. Daha sonra KENT MÜZESİ olarak işlevlendirilen yapıda Cemil Paşa ve ailesine ait objelerin yanında Diyarbakır kentine yönelik tarih, edebiyat, sanat, müzik, yemek ve daha birçok bilginin yer aldığı bir yaşam merkezi olarak düzenleme yapıldı. Engelli ziyaretçilerin müzeyi kolaylıkla gezmesini sağlayacak asansör selamlık kanadında çağdaş ve güncel bir gereksinim olarak yapılmıştır. Harem bölümündeki özgün helalardan biri de yine engelli ziyaretçilerin kullanımına yönelik düzenlenmiştir.

Yapı özgününde olmayan diğer bir müdahale harem bölümü güney kanadında bilgi eksikliği nedeniyle tamamlanmayıp, modern bir cam yüzeyle sınırlandırılarak ziyaretçiler için kafeterya olarak işlev verilmiştir.

Tarihi yapılarda koruma ve sonrasında yeniden işlevlendirme yapının ve taşıdığı kültür, sanat, estetik, yapım özelliği gibi bilgilerin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Sınırlı ve yapı bütününe saygılı bir yaklaşım ve çağdaş ek, yapıya zarar vermediği gibi, korunması ve farkındalığının daha geniş Alana yayılmasına katkıda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

- Ahunbay, Z., (2007), "Tarihi Çevre Koruma ve Restorasyon", YEM Yayın, İstanbul.
Diyarbakır Kültür Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu Arşivi, (2016). Diyarbakır.
Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Arşivi (2014).
Halifeoğlu, F.M.(2016) "Kargir Yapılarda Koruma ve Onarım Seminerleri VIII" İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Varlıkları Daire Başkanlığı Koruma Uygulama Ve Denetim Müdürlüğü Bildiri Kitabı ISBN:978-605-9507-21-9 s. 42-54. İstanbul
Kuban, D., (2007), Osmanlı Mimarisi, Yem Yayın, İstanbul.
Kültür ve Turizm Bakanlığı (2005). "Alan Yönetimi ile Anıt Eser Kurulunun Kuruluş ve Görevleri ile Yönetim Alanlarının Belirlenmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" Ankara
Kültür ve Turizm Bakanlığı (2005) "Tek Yapı Ölçeğinde Rölöve, Restitüsyon ve Restorasyon Projeleri Hazırlama Teknik Şartnamesi". Ankara.
Madran, E., Özgönül, N., (2005), "Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması", Yalçın Matbaacılık, Ankara.
Silier, O., (2011), "Onlar Nasıl Başarıyor? Avrupa'daki Kültürel Miras ve STK'lar, Punto Baskı Çözümleri", İstanbul.
Tapan, M., (1995), "Koruma Bilinci", Bileşim Matbaacılık.
<https://earth.google.com/web/search/cemil-pasa-konagi> Erişim 01.07.2021.